

تحليل حقوقى نظام پارلمانى

تالیف

دکتر حمید علیخانی

www.ketab.ir

انتشارات قانون یار

۱۳۹۹

سرشناسه	: علیخانی، حمید، ۱۳۶۵ -
عنوان و نام پدیدآور	: تحلیل حقوقی نظام پارلمانی / تألیف حمید علیخانی.
مشخصات نشر	: تهران: انتشارات قانون یار، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۱۹۶ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۲۲۹۴۸۳-۰
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: حکومت انتخابی
موضوع	: Representative government and representation
موضوع	: تفکیک قوا
موضوع	: Separation of powers
موضوع	: حکومت انتخابی -- ایران
موضوع	: Representative government and representation -- Iran
موضوع	: تفکیک قوا -- ایران
موضوع	: Separation of powers -- Iran
موضوع	: دموکراسی -- ایران
موضوع	: Democracy -- Iran
موضوع	: ایران -- سیاست و حکومت -- ۱۳۵۸ -
موضوع	: Iran -- Politics and government -- ۱۹۷۹ -
رده بندی کنگره	: ۱۰۵۱JF
رده بندی دیویی	: ۷۳۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۷۳-۸۴۷
وضعیت رکورد	: فیبا

انتشارات قانون یار

تحلیل حقوقی نظام پارلمانی

تألیف: دکتر حمید علیخانی

ناشر: قانون یار

نوبت چاپ: اول-۱۳۹۹

شمارگان: ۱۱۰۰ جلد

قیمت: ۵۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۲۹-۴۸۳-۰

مرکز بخش قانون یار: تهران، میدان انقلاب، خ منیری جاوید، پلاک ۹۲

فروشگاه و مرکز بخش موسسه و انتشارات قانون یار

۰۲۱۶۶۹۷۹۵۲۶ ۰۲۱۴۴۴۴۱۷۸۴ ۰۲۱۴۴۴۴۱۷۶۴ ۰۲۱۶۶۹۷۹۵۱۹

فهرست مطالب

۱۱.....	پیشگفتار
۱۵.....	فصل اول
۱۵.....	کلیات
۲۰.....	بخش اول: شناخت ابعاد حقوقی تفکیک قوا
۲۳.....	بخش دوم: نظریه های مطروحه و پذیرفته شده در راستای تفکیک قوا
۳۸.....	بخش سوم: بررسی و شناخت انواع تفکیک قوا
۳۹.....	بخش چهارم: شناخت تفکیک مطلق قوا و دلایل آن
۴۳.....	بخش پنجم: تفکیک نسبی قوا
۴۵.....	بخش ششم: تحلیل حقوقی آثار تفکیک قوا
۴۷.....	بخش هفتم: ویژگی های کلی نظام ریاستی
۴۸.....	بند اول: استقلال قوا
۵۱.....	بند سوم: تعدیل در عمل
۵۲.....	بخش هشتم: بررسی و تحلیل نظام ریاستی آمریکا
۵۳.....	بند اول: بررسی اجزای نظام ریاستی آمریکا
۵۷.....	بند دوم: روابط قوه مجریه و قوه مقننه
۵۷.....	بند سوم: نقش احزاب سیاسی و گروه های ذی نفوذ
۵۹.....	فصل دوم
۵۹.....	شناخت ویژگی ها و مبانی نظام پارلمانی و نمونه بارز نظام پارلمانی در عرصه بین الملل
۶۰.....	بخش اول: بررسی ویژگی های نظام نیمه ریاستی - نیمه پارلمانی
۶۱.....	بند اول: تحلیل ابعاد پارلمانی
۶۳.....	بند دوم: ابعاد ریاستی
۶۴.....	بند سوم: نظام های مختلط در دنیای عمل

- بخش دوم: بررسی و شناخت رژیم پارلمانی ۶۵
- بخش سوم: مبانی نظری نظام پارلمانی ۶۶
- بند اول: همکاری بین قوه مجریه و قوه مقننه ۶۷
- بند دوم: تعادل میان قوه مقننه و قوه مجریه ۶۸
- بند سوم: دو رکنی بودن قوه مجریه ۷۲
- بخش چهارم: مبانی و فاکتورهای اصلی و شناخت انواع نظام پارلمانی ۷۶
- بند دوم: نظام پارلمانی یک رکنی ۷۶
- بخش پنجم: انواع نظام های پارلمانی بر اساس ریاست کشور ۷۷
- بخش ششم: انگلیس نمونه بارز و برجسته نظام پارلمانی ۷۹
- بخش هفتم: اجزای نظام پارلمانی انگلیس ۸۶
- بند اول: پارلمان ۸۶
- بند دوم: مقام سلطنت ۹۴
- بند سوم: نخست وزیر و کابینه ۹۶
- بند چهارم: احزاب سیاسی ۹۹

فصل سوم ۱۰۱

- بررسی و تحلیل چالش ها، آثار و جوانب حاکمیت نظام پارلمانی در ایران ۱۰۱
- بخش اول: تاریخچه تفکیک قوا در نظام کنونی ۱۰۱
- بخش دوم: رهبری و تفکیک قوا ۱۰۹
- بخش سوم: نوع نظام کنونی حاکم در حقوق ایران ۱۱۱
- بخش چهارم: قابلیت و موانع اجرای نظام پارلمانی در حقوق ایران ۱۱۵
- بند اول: دلایل و ابعاد مطرح شدن تغییر نظام سیاسی ۱۱۵
- بند دوم: ملزومات و انتقادات وارده درخصوص برقراری نظام پارلمانی در ایران ۱۱۷
- بخش پنجم: ویژگی ها و ارکان احزاب سیاسی در نظام حقوقی ۱۱۹
- بند اول: مزیت های نظام حزبی ۱۲۰
- بند دوم: امکان تحقق بیشتر شایسته سالاری ۱۲۱

پیشگفتار

سیر تحول ساختار سیاسی ایران پس از انقلاب اسلامی از پارلمانی به ریاستی بوده است. با این حال، مقایسه میزان کارآمدی هر کدام از این نظام‌ها در کشور بارها مورد بحث و نظر قرار گرفته است. نظام سیاسی ایران در سال‌های پس از انقلاب اسلامی شاهد تحولات ساختاری بوده است. نقطه کانونی این تحولات، عبور از دوران ساختار پارلمانی به سمت نظام ریاستی بود که در سال ۱۳۶۸ به موجب بازنگری در قانون اساسی صورت گرفت. با گذشت بیش از سه دهه از این تغییر، بارها و در مقاطعی مختلف بحث‌هایی درباره تغییر دوباره نظام سیاسی ایران از ریاستی به پارلمانی در محافل سیاسی و در میان نخبگان مطرح شده است. نظام ریاستی، نوعی از نظام سیاسی است که متنی بر تفکیک قوا به طور مطلق شکل می‌گیرد و این موضوع به صراحت در قانون اساسی اعلام شده است. در چنین نظامی، قوه مجریه در دست رئیس‌جمهوری است که به صورت مستقیم از سوی مردم انتخاب می‌شود. در نظام ریاستی، قدرت تکرکشی در شخص رئیس‌جمهور متمرکز است. در این نوع نظام سیاسی، رئیس‌جمهوری هماهنگ‌کننده سایر قوا است و قوه مجریه به پارلمان جز در موارد خاص پاسخگویی ندارد. در مقابل، نظام پارلمانی نوعی نظام سیاسی است که تفکیک قوا در آن به طور نسبی در قانون اساسی اعلام شده است چرا که در قوانین اساسی نظام‌های پارلمانی، اصل را بر سودمند بودن پیوندهای رسمی میان قوا و نه جدایی کامل و مطلق آنها قرار داده‌اند. در این نوع نظام سیاسی نخست‌وزیر یا صدراعظم که از سوی مجلس انتخاب می‌شود همراه با وزیرانش مسوولیت اداره دولت را بر عهده دارد. برخی از حقوقدانان و سیاست‌ورزان، نظام فعلی حاکم بر ایران را از آن جهت که با هر دو نوع نظام سیاسی ریاستی و پارلمانی اشتراکاتی دارد، نظام نیمه‌ریاستی - نیمه‌پارلمانی می‌دانند؛ نظامی که به باور گروهی از صاحب‌نظران به

دلیل اثرگذاری بیشترِ رای مردم در انتخاب رئیس دولت به مردم‌سالاری نزدیکتر است. در همین حال، توزیع متوازن قدرت در نظام ریاستی بین قوه مجریه و قوه مقننه، امکان دموکراتیک‌تر شدن فرایند تصمیم‌گیری را فراهم می‌کند. البته برخی هم بر چالش‌های بروکراتیک، نبود امکان تصمیم‌گیری مستقل و عاجل دولت‌ها و سطح اختیارات دستگاه اجرایی انگشت نهاده و آن را از معایب وضعیت موجود برمی‌شمرند. نظام پارلمانی نشأت گرفته از تجربه هشت قرن حکومت انگلیس است. در نظام‌های پارلمانی، پارلمان منتخب مردم، ابتکار عمل در قانونگذاری، تشکیل و تکوین قوه مجریه و نظارت موثر بر آن را بر عهده دارد. به این ترتیب مشروعیت نظام در دست پارلمان است. پارلمان در رأس امور است و هیچ مقامی بالاتر از آن نیست. در نظام پارلمانی، تفکیک قوا نسبی است. لازمه تضمین دموکراسی در نظام پارلمانی، مشارکت همه احزاب و گروه‌های موجود در جامعه است، به گونه‌ای که احزاب با ارائه برنامه‌ها و سیاست‌هایشان با یکدیگر به رقابت پرداخته و در پارلمان حضور می‌یابند. حزبی که اکثریت آراء را کسب کرده، حاکم بر مقررات درون پارلمان است و رهبر این حزب نیز به عنوان نخست وزیر ایفای نقش می‌نماید. چنانکه وزیران نیز از همین حزب انتخاب می‌شوند. موافقان نظام پارلمانی بر این نظر هستند که انتخاب رئیس جمهور به وسیله نخبگان منتخب مردم به معنای مسئولیت‌پذیرتر کردن بیشتر رئیس جمهور است. از نظر آن‌ها نماد اصلی دموکراسی پارلمان است و پارلمان، رئیس قوه مجریه را انتخاب و از او بازخواست می‌کند بنابراین رئیس جمهور باید در همه امور در مقابل مجلس پاسخگو باشد. این گروه با رد کمرنگ شدن نقش مردم در نظام پارلمانی نقش مردم، می‌گویند در نظام پارلمانی، حوزه نظارتی مردم بر قوه مجریه قوی‌تر می‌شود. مخالفان ایده نظام پارلمانی حول دو محور اصلی به مخالفت با نظام پارلمانی می‌پردازند. از یک سو با اشاره به فقدان احزابی واقعی و کارآمد در

ایران از فراهم نبودن زمینه نظام پارلمانی در ایران سخن می‌گویند و از سوی دیگر کاهش اهمیت آرای مستقیم مردم در نظام پارلمانی را موجب تضعیف جمهوریت نظام می‌دانند. این گروه بر این نظر هستند نظام پارلمانی بدون ساختار نظام حزبی سخنی بیهوده است که پایه جمهوریت حکومت را می‌لرزاند چراکه نظام پارلمانی با موضوع تحزب ارتباطی وثیق دارد. همچنین برخی مخالفت‌ها به احتمال حذف پست ریاست‌جمهوری در ایده نظام پارلمانی اشاره دارد که جمهوریت نظام را مخدوش می‌کند.

در نظام ترکیبی یا نیمه ریاستی _ نیمه پارلمانی نظام ها ابتکار عمل رئیس جمهور و پارلمان جلب توجه می نماید، در این نوع نظام رئیس جمهور منتخب مردم و مستقل از پارلمان است و پس از انتخاب، مبادرت به تشکیل دولت می نماید، چنانکه دولت او بایستی به تایید پارلمان برسد. نخست وزیر، وزیران را انتخاب نموده و پس از تایید از سوی رئیس جمهور، در گام بعدی از پارلمان رای اعتماد می گیرد و اما در خصوص نظام حاکم بر ایران، ما با نظام ریاستی _ پارلمانی مواجه می باشیم؛ زیرا با دو رئیس روبرو هستیم هم رهبری (منصوب مجلس خبرگان و مردم) و هم رئیس جمهور منتخب مستقیم از سوی پارلمان، در اینجا پارلمان نیز به نوبه خود منتخب مردم است. از آنجا که رئیس جمهور ریاست هیأت وزیران را بر عهده دارد و برای تشکیل دولت از مجلس رای اعتماد می گیرد، پس نظام حاکم بر کشور ما از نوع ریاستی _ پارلمانی، با دو رئیس می باشد. لازم به ذکر است که هردوی این رؤسا نیز اختیار انحلال مجلس را ندارند. پس از بیان مقدمه ای موجز باید توجه داشت که نظام فعلی ایران که نوعی نظام خاص می باشد؛ نیاز به بررسی موشکافانه و دقیقی داشته و از طرفی نظام پارلمانی دارای مفهومی گسترده با ابعاد و زوایای مختلف است.